

VILÁG- TÖRTÉNET

5. (37.) évfolyam 2015. 3.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN**
AZ I. VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSÉNEK OKAI ÉS A SZERB HISTORIOGRÁFIA
- **DEMETER GÁBOR**
EXPANZIÓ VAGY ÖNVÉDELEM
- **TAMARA SCHEER**
KITŰNŐ LEHETŐSÉG NEMZETI JELKÉPEK KIALAKÍTÁSÁRA?
- **KRÁNITZ PÉTER PÁL**
OROSZ ÉS ÖRMÉNY MENEKÜLTEK ÉS A MENEKÜLTÜGY
AZ I. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN KELET-EURÓPÁBAN
- **SZEMLE**
GYARMATI ENIKŐ, BÍRÓ LÁSZLÓ,
SZ. BÍRÓ ZOLTÁN, FRITZ JÁNOS ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcseztudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők

Bottoni Stefano (felelős szerkesztő)
Bíró László (szerkesztő), Farkas Ildikó, Martí Tibor,
Skorka Renáta (rovatvezetők)
Katona Csaba (olvasószerkesztő)

Szerkesztőbizottság

Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Papp Imre, Pók Attila, Poór János

5. (37.) évfolyam 2015. 3.

TARTALOM

A Nagy Háború és a Balkán (Bíró László)	345
<i>Tanulmányok</i>	
Csaplár-Degovics Krisztián: Az I. világháború kitörésének okai és a szerb historiográfia	349
Demeter Gábor: Expanzió vagy önvédelem? Az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai köreinek tervei Szerbiával kapcsolatban (1913–1915)	391
Igor Grebenkin–Pjotr Akulsin: Az I. világháború és Oroszország nemzeti érdekei. A pánszlávizmustól a proletár internacionalizmusig	409
Tamara Scheer: Kitűnő lehetőség nemzeti jelképek kialakítására? Az osztrák–magyar megszálló rendszer a Balkánon és az Adriai-tenger mentén az I. világháború idején	419
Balaton Balázs: Bajkeverők. A Balkan Committee és a macedóniai reformok (1903–1908)	437
Kránitz Péter Pál: Orosz és örmény menekültek és a menekültügy az I. világháborút követően Kelet-Európában, különös tekintettel Magyarországra	461
<i>Szemle</i>	
Fennmaradni vagy elbukni? Osztrák politika az I. világháború alatt (Gyarmati Enikő)	485
Európai háború 1914. Szükségyszerűség vagy véletlen (Bíró László)	489
Háború békeidőben. Fegyveres konfliktusok az I. világháború után (1917–1923) (Sz. Bíró Zoltán)	494
A modernitás alternatívái és az „agrárista” eszmék hatása a paraszti társadalmakra (Fritz János)	499

Jelen számunkat szerkesztette: Bíró László

Az I. világháború és Oroszország nemzeti érdekei

A pánszlávizmustól a proletár internacionalizmusig

Az Orosz Birodalom erejét az I. világháború előtt több tényező befolyásolta, többek között a társadalmi, politikai jellemzők.¹ A legmeghatározóbbnak végül is az bizonyult, hogy egyrészt sem a hatalom köreinek, sem pedig a társadalom egyéb tagjainak nem voltak pontos elképzelései Oroszország nemzeti érdekeiről a nemzetközi kapcsolatok és a geopolitika terén, másrészt pedig maga a hatalom sem volt képes azok megfogalmazására.

A pánszlávizmus, amely a 19. században a Habsburg Birodalom nemzetiségi ellentéteiből eredt, a 20. század elejére a német nagyhatalmi propaganda koncepciójává változott. A közép- és dél-európai szláv népek iránti természetes szimpátia az Orosz Birodalomban a reálpolitikában sohasem emelkedett hivatalos katonai-politikai doktrína szintjére, amely a szláv népeknek az orosz uralkodó jogara alatti egyesítését tűzte volna ki célul. Lengyelország 18. század végi felosztásának következményei és a lengyel földek Oroszországhoz csatolása a napóleoni háborúk után olyan sok bel- és külpolitikai problémát okozott, hogy az Orosz Birodalom politikai vezetői közül senki sem gondolt a dél- és nyugati szlávok által lakott területeknek a birodalom kereteibe való csatolására.

A 20. század elején az Orosz Birodalom határai alapján véve egybeestek az optimális természetes és etnikai határokkal, és nem adtak okot területi vitákra a szomszédokkal. Az orosz külpolitikát komolyan nyugtalanította Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia aktivitása a Balkánon, ami arra irányult, hogy Törökországot is érdekszférájukba vonják, de ez nem jelentette egy elkerülhetetlen katonai konfliktus okát. Sőt a nagy európai háború előtt, az éleződő nemzetközi helyzet körülményei között az orosz állami és politikai vezető körökben az a meggyőződés élt, hogy a háború Oroszország számára belső viszonyai miatt nagy veszélyt jelent, és az ország nemzeti érdekét a béke megőrzése jelenti.

¹ A *Háborús nacionalizmusok: nemzet- és államépítő törekvések Kelet-Közép-Európában, 1914–1918* című, 2015. június 23-án, az MTA BTK Történettudományi Intézetben tartott konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

Külpolitikai elképzelések a háború előtt

1911 nyarán Pjotr Sztolipin miniszterelnök Alekszandr Izvolszkij korábbi külügyminiszternek írt levelében aláhúzta: *„...nekünk béke kell, egy háború a következő években, különösen ha az oka nem érthető a nép számára, halálos lesz Oroszországra és a dinasztiára nézve.”*² 1912-ben Alekszej Scserbatov herceg, a tekintélyes konzervatív gondolkodó egy egész világra kiterjedő katonai konfliktusról beszélve azt feltételezte, hogy a közeljövőben megnő Oroszország jelentősége *„mint az egyedüli hatalomé, amely katonai erejével képes visszatartani a többi országot a katonai összeütközéstől”*.³ A konzervatív-nemzeti elit képviselői egyetértettek abban, hogy Oroszországnak nincs megbízható szövetségese, nem számítanak annak sem a Balkán szláv népei és államai, sem pedig az antant tagjai, így elsősorban Anglia sem.⁴

A konzervatív körök legismertebb megnyilatkozása a Németországgal vívandó háború lehetőségéről az a feljegyzés volt, amelyet Pjotr Durnovo nyújtott be az uralkodónak 1914 februárjában. Ebben a szerző aláhúzta, Anglia csatlakozása a francia–orosz védelmi szövetséghez megváltoztatta annak jellegét. A szövetség többé már nem felel meg Oroszország elemi érdekeinek, Oroszország a brit kormány németellenes politikájának túszává válik. Az ország katonai, gazdasági potenciáljának realista elemzése után Durnovo arra a következtetésre jutott, hogy egy nagy európai konfliktusban való részvétel esetén sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy Oroszország katonai vereséget szenved, mintsem a siker esélye. A háborús kudarccal pedig elkerülhetetlenül forradalmi robbanáshoz vezet. Mi több, Durnovo véleménye szerint a győzelem sem kecsegtet kedvező perspektívával, mivel az Oroszország számára azzal a kockázattal jár, hogy teljes gazdasági és politikai függésbe kerül gazdaságilag fejlettebb szövetségeseitől. Ebből kifolyólag Oroszország számára életbevágóan fontos volt a béke megőrzése Németországgal, sőt perspektivikusan egy orosz–német–francia kontinentális szövetség létrehozása is.⁵

Az ilyen nézetek adtak okot arra, hogy Durnovót németbarátsággal vádolták meg, jóslatának beigazolódása azonban aláhúzza következtetéseinek jelentőségét. Meg kell jegyezni, hogy a Németországgal való összeütközést a konzervatívok rendkívül feszülten fogadták, és ennek az oka egyáltalán nem az volt, hogy németbarátok voltak. Szkeptikus volt az Oroszország és Németország közti háború kiemenetelét illetően Lev Tyihomirov, a befolyásos folyóirat-szerkesztő. Naplójában azt jegyzi meg: *„Az én nézőpontom szerint Oroszországot csak az ellenség hibája mentheti meg.”*⁶

2 Мальков–Шкундин, 2005. 359.

3 Щербатов, 1912. 224.

4 Репников, 2007. 238–241.

5 Дурново, 1922. 182–199.

6 Idézi: Репников–Милевский, 2011. 465.

A háború fogadtatása a társadalom különböző rétegeiben

Oroszország birodalmi státusza azonban nem engedte meg, hogy kívül maradjon egy összeurópai konfliktuson, noha az uralkodó dinasztia érdekei a század elején kialakult kontinentális status quo fenntartását kívánták. Az, hogy az uralkodó elit nem rendelkezett pontosan megfogalmazott külpolitikai célkitűzéssel, minden bizonnyal a hatalom válságának egyik megnyilvánulása volt. Ha a háború kezdetekor a széles néprétegek számára kérdéses volt a háború célja, még inkább az volt a politikusok és a diplomaták számára a háborút megelőzően. A fekete-tengeri kikötők megszerzése az állami elit számára a növekvő belső problémák közepette csak a politikai expanzió formája volt.

A Németországgal és az Osztrák–Magyar Monarchiával kirobbant háború bejelentése patrióta megnyilvánulásokat váltott ki Oroszország-szerte. A háború igazságosságában, az orosz fegyver erejében, valamint az ellenség feletti gyors győzelemben hívó lakosság naiv lelkesedésének kitörése volt ez. A lakosság művelt rétegeinek képviselői az eseményeket nagyobb óvatossággal és aggodalommal fogadták, rosszállóan nézték a szélsőséges megnyilvánulásokat. Az események szemtanúja, az ismert pedagógus és történész Sztyepan Jahontov üdvözölve a háborút Németországgal a következőket írta ezekben a napokban naplójába: *„Fiúcskák huligánkodnak, és még ezt nevezik patrióta megnyilvánulásnak! Imádkozni kell Istenhez ilyen megpróbáltatások előtt. Hogyan lehet mindent ellaposítani! A nagy érzést szórakozássá alakították! Egy és ugyanaz ismétlődik. Zene a kertekben, tűzijátékok, álarcosbálók és különféle népünnepélyek.”*⁷ A bekövetkező események megmutatták, hogy a „patriotizmus hulláma” csak rövid ideig tartó eufória volt, ami nem tartott ki az eljövő nehézségek idején.

A világháború kezdetekor a hivatalos publicisztika sietve megkísérelte értelmezni az okokat, miért is lépett be Oroszország a háborúba, illetve megfogalmazni az elérendő célokat. Jelentős mértékben magyarázatul szolgált az a tény, hogy Németország üzent hadat Oroszországnak: *„Oroszország nem kereste a háborút, és nem törekedett arra. Saját akarata ellenére vonták be a véres viszályba. Tudatában vagyunk annak, hogy Oroszország nem felelős az európai tűz lángra lobbanásáért, hogy minden módon igyekezett megelőzni azt, hogy az elmúlt napok eseményeiben a jog és a kultúra érdekei mellett állt, és hogy most a haza megvédéséről van szó a rátámadó ellenséggel szemben – ez pedig olyan nagy erkölcsi erőt biztosít, ami nézetkülönbségek nélkül hatalmas egységes egészbe tömöríti az összes orosz.”*⁸

A liberális ellenzék is elfogadta a honvédelem tézisé, miszerint a hazának az agresszor támadásával szembeni megvédése zajlik. Pavel Miljukov, a kadétok vezetője 1914. július 26-án az állami dumában a következőképpen határozta meg az állam feladatát a háborúban. *„Azért harcolunk, hogy felszabadítsuk hazánkat a külföldi támadás alól, illetve Európát és a szlávsgot a német hegemonia alól, valamint az egész világot a fegyverkezés állandóan növekvő kibírhatatlan nyomása*

7 Яхонтов, 2014. 67.

8 Русские ведомости, 1914. július 20.

alól.⁹ Annál is inkább támogatta Miljukov a harcot, mivel a háború előtti években éppen ő volt, aki a legaktívabban képviselte az orosz külpolitika „keleti” programját, amely fekete-tengeri kikötők és Konstantinápoly elfoglalását célozta.

A háború elején a területi hódítások kérdése mind hangosabban szerepelt az orosz állami vezetők és politikusok megnyilvánulásaiban, ami nyilvánvalóan összefüggésben volt az orosz csapatok sikereivel Galíciában és a Kaukázusban. 1915. január 27-én Szergej Szazonov külügyminiszter a parlamentben úgy nyilatkozott, hogy a háborús győzelmek „közelebb hozzák azon gazdasági és politikai feladatok megoldásának pillanatát, amelyek Oroszországnak a szabad tengerre való kijutásával kapcsolatosak”.¹⁰ A miniszter bejelentését a hallgatóság nagy lelkesedéssel fogadta. A képviselők geopolitikai ambíciói megnöttek: a liberálisok és a jobboldaliak (Miljukov, Kovalevszkij, Levasev) Galícia, Bukovina, „Kárpát-Oroszország”, valamint a tengerszorosok (Konstantinápoly) Oroszországhoz csatolására szólítottak fel.¹¹

Az orosz társadalom valódi állapota azonban nem állt összhangban az elit igényeivel. A jó szemű, perspektivikusan gondolkodó megfigyelők már a háború előtt megállapították, hogy háború és tömeges mozgósítás esetén a birodalom katonai erejének minőségét és védelmi képességét az határozza meg, hogy a legnagyobb létszámú rétegek – a parasztság és a munkásság – magukévá teszik-e az állam céljait, mivel kulturális és műveltségi szintjük, valamint a társadalomban elfoglalt helyük meggátolhatja ezt. 1910-ben Viktor Kocsubej herceg a honvédelem problémáiról írt könyvében felhívta a figyelmet arra, hogy nagy háború esetén az orosz lakosság tömegei kilátástalan helyzetbe kerülhetnek, ami oda vezethet, hogy közönyöseksé lesznek az Oroszország és ellenségei között folyó fegyveres harc kimenetelét illetően. A nép nagy többsége ugyanis társadalmi, jogi és kulturális tekintetben kirekesztett, és elkülönülten él az elittől, valamint a történelem folyamán mindig is távol állt a külpolitikai problémáktól és sosem vett részt a döntéshozatalban.¹²

A háború kezdetét a széles társadalmi közvélemény mint eldöntött tény, adottságot vette tudomásul, a Nagy Háború kialakulása, valamint céljai a lakosság tömegei számára azonban érthetetlenek maradtak. A háború kitörésekor kiadott uralkodói manifesztum a Szerbiának küldött osztrák–magyar ultimátum nyomán kialakult összeütközésre, az orosz szövetséges kötelezettségekre és a megfelelő válaszcselekedésekre, valamint a német mozgósításra és hadüzentre hivatkozott. Ugyanakkor figyelembe véve az állampolgári öntudat, valamint a néptömegek kulturális és műveltségi szintjét, aligha lehetett arra számítani, hogy a lakosság többsége tudatosan, motiváltan viszonyul a háborúhoz.

A modern kutatások szerint a polgári lakosság többsége, valamint a hadsereg és a flotta alacsony rangú tagjai, akiknek körülbelül 80%-a a parasztság soraiból

9 Миллюков, 2005. 342.

10 Сазонов, 2014. 208.

11 Международные отношения, 1935. 337.

12 Кочубей, 1910. 283–284.

jött, alig érezték a sajátjuknak az állam érdekeit.¹³ Életmódjuk, mentalitásuk nem tette lehetővé, hogy a világpolitika és az államélet absztrakt kategóriáit teljességgel megértsék. A világháború valóságában a paraszt-katona tudatában az eskü hagyományos szövege is értelmét veszítette („a hitért, a cárért és a hazáért”). A haza fogalma az orosz paraszt felfogásában változatlanul ahhoz a kis földhöz kötődött, ahol született, a faluhoz, ahol a háza és a gazdasága volt, és ahol a családja élt. A harcok a birodalom nyugati vidékein, a Kaukázusban, sőt Európában folytak, távol a szülőföldtől, ezért a háború és az ellenség nem veszélyeztette az orosz katonák hazáját, házáat Közép-Oroszországban, a Volgánál, Szibériában. A hit védelme egy más valószínű ellenséggel való szembenállást feltételezett; az pedig, hogy a keresztény németekkel kell harcolni, értetlenséget váltott ki, időnként pedig a harc megtagadásához vezetett. Az egyetlen dolog, ami megmagyarázta a háborút, a cár személye volt, aki egyidejűleg volt a háború oka és értelme. A háborúból való kiábrándulás és az elkeseredettség azonban elkerülhetetlenül aláásta az uralkodói tekintélyt és hatalmat.

E tekintetben minden bizonnyal az orosz hadsereg egyik legkiemelkedőbb parancsnoka, Alekszej Brusilov tette a legjobb bizonyosságot. *„Mi több, a háború bejelentése után az Oroszország belső területeiről érkező erősítés egyáltalán nem értette, milyen háború szakadt a nyakába – mint derült égből a villámcsapás. Hányszor kérdezték a lövészárkokból, hogy mi miatt és miért harcolunk, és mindig azt a választ kapták, hogy valahol megöltek egy főherceget a feleségével együtt, és ezért az osztrákok bántani akarták a szerbeket. Azt, hogy kik is azok a szerbek, szinte senki sem tudta, és az is homályos volt, hogy kik is azok a szlávok, az pedig, hogy a németek miért gondolták ki, hogy háborúznak a szerbek miatt, teljesen ismeretlen volt. Az derült ki, hogy az embereket ismeretlen valamiért viszik a vágóhídra, vagyis a cár hóbortjából.”*¹⁴

A háború elhúzódásával, az áldozatok számának és a nehézségek növekedésével a lakosság széles csoportjai körében az a meggyőződés alakult ki, hogy a háborút a vezető körök és a tulajdonos osztályok a saját hasznuk érdekében folytatják, egyre inkább másért, mint amit a háború hivatalos céljaiként deklaráltak. Alekszandr Szvecsinn tábornok, a fekete-tengeri hadosztály parancsnoka, amikor egysége 1917 elején a fekete-tengeri kikötők elfoglalására készült, szemlét tartott az egyik ezrednél. *„Mindegyik századnál sorra odamentem néhány matrózhoz, és ilyen kérdéseket tettem fel: Kivel harcolunk? Miért harcolunk? Milyen célokat tűzünk magunk elé? Milyen céljai vannak az orosz parasztságnak ebben a háborúban? Stb. Egyetlen megközelítőleg értelmes választ sem kaptam.”*¹⁵

A társadalom művelt rétegei – az értelmiség és a tisztok – körében is megfigyelhető a háborús célok elfogadásának eróziója. Anton Gyenyikin megállapítása szerint „a tisztikar, miként a középértelmiség többsége nem különösebben érdeklődött a háborús célok szent kérdései iránt”.¹⁶ Ezt a véleményt számos katonai memoár megerősíti, melyek szerzői – akik tisztok voltak – megkerülik a választ arra nézve,

13 Асташов, 2003. 72–86.; Поршнева, 2004. 90–91.

14 Брусилов, 2001. 69.

15 Свечин, 2005. 88.

16 Деникин, 1991. 89.

hogy mi miatt és miért folytat Oroszország háborút. A szövetségesekkel vívott háború és a velük való szolidaritás eszméje, amely figyelemre méltó helyet foglalt el a hivatalos retorikában, egyre nagyobb ellenérzést váltott ki, különösen a fronton harcolók körében. A háború tapasztalata megerősítette, hogy ha Oroszország nem egy az egyben harcol egy erős ellenséggel szemben, hatalmas nehézséget vállal magára lelkiismeretlen szövetségesei miatt. Oroszországot a nemzetközi térben ily módon nem ellenségek és szövetségesek veszik körül, hanem ellenfelek, amelyek csak az ellenségesség mértékében különböznek. A szemtanúk megállapították, hogy 1915-ben a szövetségesekre annyira rossz szemmel néztek, hogy az megnehezítette a közös parancsnoklást és a katonai együttműködést.¹⁷

A februári forradalom után

A februári forradalom eseményei és a monarchia bukása radikálisan megváltoztatta a háború megítélését és perspektíváját a tömegek tudatában. A háború kérdése megosztotta az embereket, szétválasztotta a társadalmat és a hatalmat. Az ösztönös tömegmegmozdulások jelszava az azonnali békekötés lett, ami egybeesett a szociáldemokraták-internacionalisták háborúellenes programjával. A kormány irányvonalát a háború folytatására a jobboldali szociáldemokraták támogatták, ez a doktrína a „forradalmi önvédelem” eszméjében öltött testet. A háborút, amelyet Oroszország vívott, ettől kezdve forradalminak nyilvánították, és a harc a forradalom győzelméért folyt a császári Németország és a monarchista reakcióval szemben. A háború új, „demokratikus” értelmezését azonban – miként a korábbi sem – a lakosság széles rétegei nem fogadták el, meg voltak győződve ugyanis arról, hogy a politikai fordulat után azonnal befejezik a háborút, az előző, igazságtalan társadalmi rendszer szülöttét.

Azok, akik a háború folytatásának voltak a hívei a politikai és a katonai vezetés körében, nem tudták megerősíteni a helyzetüket. Olyan hangsúlyokkal fordultak a tömegekhez, mint a forradalom előtt, s ez viharos elégedetlenséget váltott ki, a „baloldali” tömegek pedig reakcióssággal vádolták meg őket. Miljukov külügyminiszter 1917. áprilisi nyilatkozatát követően, melyben bejelentette, hogy Oroszország eleget tesz szövetségesi kötelezettségeinek, tiltakozó hullám robbant ki, ami végül a katonai ügyekben illetékes miniszterek lemondásához vezetett. A szocialista sajtó ádáz támadásokat intézett a Hadsereg és a Flotta Tisztjei Szövetsége kongresszusának határozatai ellen, amelyek a háború folytatását hirdették meg Oroszország gazdasági fejlődésének érdekében (ennek garanciái: Oroszország szabad kijutása a Földközi-tengerre, orosz katonai ellenőrzés a tengerszorosok felett). Ily módon „a haza megmentése és a szabadság” helyett ismét „a gazdasági jólét garanciáit” és a tengerszorosok feletti ellenőrzést jelölték meg a győztes harc céljaként.¹⁸

¹⁷ Részletesebben lásd: Гребенкин, 2009. 77–90.

¹⁸ РГВИА Ф. 2003. Оп.14. Д. 5. Л. 11.

Oroszország történelmi példája nemegyszer bebizonyította: a hatalom képessége, hogy helyesen ítélje meg a nemzeti érdekeket, valamint a társadalom készsége, hogy elfogadja az állam érdekeit, különleges erőforrást jelent. Szemmel látható, hogy a 20. század elején az Orosz Birodalom nem rendelkezett ilyen esz-közökkel. A lakosság abszolút többségének érdekei végtelenül messze húzódtak a hatalom és a kisszámú elitcsoportok ambícióitól. A politikai válság elmélyülésével a társadalmat egyre kevésbé érdekelte, miért folyik a háború. A béke és a háború kérdése nem egyszerűen a béke javára dőlt el, hanem a háború – mint a bukott cári rendszer egyik leggyűlöletesebb tette – tagadásaként.

A birodalom és valamennyi állami struktúrája összeomlott, beleértve a fegyveres erőket is. 1917 őszén a háború gyors befejezése volt az orosz lakosság legfontosabb vágya. Végső soron a hatalomért folyó harc nem a politikai boszorkányművekben dőlt el, hanem a háború és béke alapvető kérdésének a megértése által. Hipotézisként fel lehet vetni, vajon a döntés meghozatala a háború beszüntetéséről lehetővé tette volna-e, hogy Alekszandr Kerenszkij megőrizze a hatalmat, II. Sándor pedig visszatérjen a trónra. Azonban sem az egyik, sem a másik nem volt képes végigmenni ezen az úton.

A monarchista rend felbomlásának folyamata a régi elit számára az anarchia és a káosz diadalának tűnt, a társadalmi élet szétesésének jelenségei mellett azonban megfigyelhető volt egy új, erőteljes folyamat: a törekvés egy új állam létrehozására, amely a demokratikus tömegek társadalmi vágyain alapul. A demokratikus erők számára idegenek voltak a régi Oroszország leköszönő vezetőinek előítéletei és sztereotípiái. Az új szovjet állam megteremtését patriotizmus és nemzeti büszkeség kísérte. Ennek alapjául nem az etnikai, nyelvi vagy vallási szempont szolgált, hanem a társadalmi felszabadulás pátosza. A „harmadik Róma”, a „pánszlávizmus”, az „önkénturalom, pravoszlávia, népiség” gyorsan a múlt ködébe vesztek, helyükbe a proletár internacionalizmus lépett. Ez nemcsak a hatalomra jutott párt irányvonala volt, hanem a születendő új közösség világnézete, amelyben az európai civilizáció által létrehozott emberi értékek összekapcsolódtak az orosz nemzeti különlegesség felismerésével és az osztályharc messianisztikus tanításával. A motívumok bonyolult és sajátos összeillesztése alapozta meg a nemzeti érdekek meghatározását az új orosz államban. Az új állami paradigma lett az I. világháború legsajátságosabb következménye Oroszországban.

Fordította: Bíró László

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

РГВИА

Российский государственный военно-исторический архив (Oroszországi Állami Hadtörténeli Levéltár), Moszkva

2. Kiadott források és szakirodalom

Асташов

2003 Асташов, Александр Б.: Русский крестьянин на фронтах Первой мировой войны. In: *Отечественная история*, 2003. 2. sz. 72–86.

Брусилов

2001 Брусилов, Алексей Алексеевич: *Мои воспоминания*. Москва, 2001.

Гребенкин

2009 Гребенкин, Игорь Николаевич: От войны к революции: политические настроения российского офицерства в 1914–1917 гг. In: *Диалог со временем*, 2009. 29. sz. 77–90.

Деникин

1991 Деникин, Антон Иванович: *Очерки русской смуты*. Т. 1. *Крушение власти и армии (Февраль – сентябрь 1917 г.)*. Москва, 1991.

Дурново

1922 Дурново, Пётр Николаевич: Записка Дурново. In: *Красная новь*, 1922. 6. sz. 182–199.

Кочубей

1910 Кочубей, Виктор Сергеевич: *Вооруженная Россия, ее боевые основы*. Париж, 1910.

Мальков–Шкундин

2005 Мировые войны XX века в 4-х книгах. Под ред. В. А. Золотарева и др. Кн. 1: Мальков, Виктор Леонидович–Шкундин, Григорий Давидович: *Первая мировая война. Исторический очерк*. Москва, 2005.

Международные отношения

1935 *Международные отношения в эпоху империализма: документы из архивов царского и временного правительств, 1878–1917*. Серия III. 1914–1917. Т. VII. Ч. I. 14 января–23 мая 1915 г. Подгот. к печ.: Нотович, Ф. О. Москва–Ленинград, 1935.

Милюков

2005 Милюков, Павел Николаевич: Мое отношение к последней войне. In: *Мировые войны XX века в 4-х книгах*. Кн. 2: *Первая мировая война. Документы и материалы*. Сост.: Жилин, А. П. Москва, 2005.

Поршнева

2004 Поршнева, Ольга Сергеевна: *Крестьяне, рабочие и солдаты России накануне и в годы Первой мировой войны*. Москва, 2004.

Репников

2007 Репников, Александр Витальевич: *Консервативные концепции переустройства России*. Москва, 2007.

Репников–Милевский

2011 Репников, Александр Витальевич–Милевский, Олег Анатольевич: *Две жизни Льва Тихомирова*. Москва, 2011.

Сазонов

2014 Речь министра иностранных дел С. Д. Сазонова в Государственной думе. In: *Министерство иностранных дел России в годы Первой мировой войны: Сборник документов*. Ред.: Лавров, С. В. Москва, 2014.

Свечин

2005 Свечин, Александр Андреевич: *Искусство вождения полка по опыту войны 1914–1918 гг.* Москва, 2005.

Щербатов

1912 Щербатов, Александр Григорьевич: *Государственная оборона России*. Москва, 1912.

Яхонтов

2014 «Ожидается ужасная бойня. Еще не было ни одной такой войны.» Из воспоминаний рязанского историка С. Д. Яхонтова. Публ. подгот.: Акульшин, П. В.–Гребенкин, И. Н. In: *Исторический архив*, 2014. 3. sz. 61–82.

IGOR GREBENKIN–PETR AKULSHIN

WORLD WAR I AND RUSSIA'S NATIONAL INTERESTS

FROM "PAN-SLAVISM" TO PROLETARIAN INTERNATIONALISM

The "Pan-Slavism" doctrine was rooted in national contradictions in the 19th century Austro-Hungary, and by the beginning of 20th century turned into German great power propaganda concept. The Russian empire's natural attraction to Slavic nations in Central and Southern Europe, combined with perception of "real policy", failed to reach the level of a military-political doctrine to unite Slavic nations under Russian monarch's crown. By the beginning of 20th century Russian state and political elite was convinced that Russia, in its contemporary internal state, was in great jeopardy of war, and its national interest was peacekeeping by all means. Russia's imperial status didn't let it stay apart from the all-European conflict, though the ruling dynasty's interests definitely required to preserve the status quo. The information about the beginning of war with Germany and Austria-Hungary caused numerous patriotic rallies all around Russia. As the war was prolonged, the number of its victims and sufferings grew, and wide range of the population was getting convinced that the war was conducted by the ruling circles and wealthy classes for their own mercenary interests. The February revolution and the fall of the monarchy radically changed the perception of war and its perspectives in mass mind. The war issue split the society, set apart the society and authorities. The emergence of a new state paradigm was one of the distinctive results of World War I for Russia.

CONTENTS

The Great War and the Balkans (László Bíró)	345
<i>Studies</i>	
Krisztián Csaplár-Degovics: The Reasons for the Outbreak of World War I and the Serbian Historiography	349
Gábor Demeter: Expansionism or Self-defence? The Plans of the Austro-Hungarian Diplomatic Circles towards Serbia (1913–1915)	391
Igor Grebenkin–Petr Akulshin: World War I and Russia’s National Interests: From “Pan-Slavism” to Proletarian Internationalism	409
Tamara Scheer: The Perfect Opportunity to Shape National Symbols? Austro-Hungarian Occupation Regimes during the First World War in the Adriatic and the Balkans	419
Balázs Balatoni: Troublemakers: The Balkan Committee and the Reforms in Macedonia (1903–1908)	437
Péter Pál Kránitz: Russian and Armenian Refugees and Refugee Policies in East Europe after the First World War, with a Special Regard to Hungary	461
<i>Book Reviews</i>	
Stand or Fall? Austrian Policy during the First World War (Enikő Gyarmati)	485
European War 1914: Necessity or Chance (László Bíró)	489
War in Peacetime: Armed Conflicts after the First World War (Zoltán Sz. Bíró)	494
Alternatives to Modernity and Impact of Agrarianism on Peasant Society (János Fritz)	499

SZERZŐINK

Akulsin, Pjotr Vlagyimirovics, a történettudomány doktora, egyetemi tanár, Rjazanyi Állami Egyetem (Рязанский государственный университет им. С. А. Есенина) • Balatoni Balázs, doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem BTK • Bíró László, PhD, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Csaplár-Degovics Krisztián, PhD, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Demeter Gábor, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Fritz János, doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem BTK • Grebenkin, Igor Nyikolajevics, a történettudomány doktora, egyetemi tanár, Rjazanyi Állami Egyetem (Рязанский государственный университет им. С. А. Есенина) • Gyarmati Enikő, doktorandusz, Eszterházy Károly Főiskola, Eger • Kránitz Péter Pál, doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem • Scheer, Tamara, PhD, posztdoktori ösztöndíjas, Ludwig Boltzmann-Institut für Historische Sozialwissenschaft/Institut für Osteuropäische Geschichte Universität Wien • Sz. Bíró Zoltán, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáma: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1014 Budapest, Úri utca 53., telefon: 224-6700/624, 626 mellék).

A Világtörténet 2015-ös évfolyamának megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

Nemzeti Kulturális Alap